

**युमा-साम्यो पुनरावलोकन: लिम्बुवानमा यसको धार्मिक,
सामाजिक र राजनीतिक आयामहरूको खोज**

डा. नवराज सुब्बा

स्वतन्त्र अनुसन्धानकर्ता

२०८२ साल

युमा-साम्यो पुनरावलोकन: लिम्बुवानमा यसको धार्मिक, सामाजिक र राजनीतिक आयामहरूको खोज

सारांश:

पूर्वी नेपाल र भारतको सिक्किमका लिम्बू समुदायमा फैलिनै गएको "युमावाद" को नयाँ धार्मिक संस्करण वा सोच र शैलीबारे यस लेखमा चर्चा गरिएको छ। परम्परागत युमा धर्म मन्थुम (मुखवाणी धर्मकथा) मा आधारित शामन (फेदाङबा/मा, येबा/युमा) सम्मिलित प्रकृति पूजा, आत्मा र पुर्खा मान्ने विश्वासमा आधारित परम्परा हो। तर अहिलेको नयाँ युमावाद एकेश्वरवादी र संस्थागत धर्मजस्तो बन्न थालेको देखिन्छ, जुन पहिलेको विश्वास र अभ्यासभन्दा मूलभूत रूपमा फरक हुँदै गएको छ। विशेष गरी युमा देवीलाई सृष्टि गर्ने देवी वा दूतभैँ व्याख्या गर्ने हालको युमावादी प्रवृत्ति इसाई धर्मसँग मिल्दोजुल्दो देखिन्छ। यसले धर्मको असली स्वरूप, बाहिरबाट परेको प्रभाव, र लिम्बुवान आन्दोलनमा यस धर्मलाई प्रयोग गर्ने पहिचान राजनीतिप्रति गम्भीर प्रश्न उठाएको छ।

१. प्रस्तावना

लिम्बूहरू नेपालका प्रमुख किरात जातिहरूमध्ये एक, मौखिक कथाहरू, आत्मा पूजा र शमनद्वारा गरिने अनुष्ठानहरूमा आधारित समृद्ध आध्यात्मिक परम्परा भएका आदिवासी हुन्। ऐतिहासिक रूपमा उनीहरूको विश्वास प्रणाली सामूहिक, प्रकृति र पुर्खा-केन्द्रित थियो, जुन एकेश्वरवादी नभई विविध देवता र आत्माहरूमा आधारित रहन्थ्यो। तथापि, हाल लिम्बुवान पुनर्जागरणसँग सम्बन्धित नयाँ धार्मिक पहिचानको रूपमा "युमावाद" देखा परेको छ। यस लेखमा युमा देवीको पारम्परिक पूजा कसरी युमावादमा रूपान्तरण भयो भन्ने विषयमा चर्चा

गर्दै यसका धार्मिक र राजनीतिक उद्देश्यहरूमाथि आलोचनात्मक विश्लेषण गरिएको छ।

२. लिम्बूहरूको पारम्परिक विश्वास प्रणाली

मन्थुम, लिम्बूहरूको मौखिक धर्मग्रन्थ, एक जटिल र पूर्णतः प्रकृतिवादी ब्रह्माण्ड व्यवस्था वर्णन गर्दछ। युमा सम्माङ (आमाको रूपको देवी) र थेबा सम्माङ (आकाशका पिता) जस्ता प्रमुख पात्रहरू कुनै सृष्टिकर्ता देवताका रूपमा नभई शक्तिशाली आत्माहरू वा प्रकृति तत्वका रूपमा सम्झिन्छन्। यी विश्वासहरू शमन, येबा, पेदाङ्गा जस्ता अनुष्ठानिक विशेषज्ञद्वारा सञ्चालित अनुष्ठानमार्फत व्यक्त हुन्छन् (Limbu, 2023)।

युमा देवीलाई "सिर्जनाकर्ता देवी" भन्दा "मातृरूपि संरक्षक" को रूपमा पूजा गरिन्छ—जो उर्वरता, भूमिको रक्षा, वंशजहरूको सुरक्षा र कुल परम्परासँग सम्बन्धित हुन्छिन्। अनुष्ठानहरूमा माङ्गगेना वा नाङ्हाङ्गा जस्ता विविध देवीदेवताको पूजा गरिन्छ, जसले युमावादको बहुदेववादी र स्थानीय सन्दर्भमा आधारित स्वरूप दर्शाउँछ (Sekmuri Foundation, n.d.)।

३. साम्बिदा र सम्भना

'साम्बिदा' शब्दको शाब्दिक अर्थ "पवित्र बाचा" वा "धार्मिक संभौता" हो। यो शब्दले मानिसहरूलाई आफ्ना पुर्खा, आफ्नो भूमि र आफ्नो समुदायप्रति जिम्मेवारीको भावना जगाइ दिन्छ (Chemjong, 1967)। युमावाद (Yumaism) मा नैतिकताको कुरा गर्दा साम्बिदा महत्वपूर्ण छ, किनभने यसले मानिसको काम र आत्मिक सन्तुलन प्राप्त गर्ने सम्बन्ध देखाउँछ। साम्बिदा पालना गर्दा प्रकृति र समाज सन्तुलित रहन्छ, तर यो तोडिएमा समस्याहरू उत्पन्न हुन्छन् (Subba, 1999)।

‘सम्भना’ भन्नाले "स्मरण गर्ने" वा "गएका पुर्खाहरूलाई सम्मान गर्नु हो। सम्भनाका बेला गरिने कथा, उत्सव र संस्कारहरूले पुर्खाहरूका सम्भनाहरू, ब्रह्माण्डसम्बन्धी विश्वास र पुराना ज्ञान जीवित राख्छन्। यो एक प्रकारको पैत्रिक-चेतना हो, जसले सांस्कृतिक पहिचानलाई कायम राख्छ (Subba, 1999)।

युमावादमा सम्बिदा र सम्भनाको भूमिका:

सम्भना मुन्धुम (मुखवाणी धर्मग्रन्थ) बाट पुस्तादेखि पुस्तामा सदैँ आएको ज्ञान हो, जसले अहिलेको पुस्ता र पुर्खाहरूबीच सम्बन्ध जोड्छ। अन्त्येष्टि संस्कार र ऋतुअनुसार गरिने पर्वहरूमा यसको विशेष भूमिका हुन्छ (Chemjong, 1967)। सम्भनामा पुर्खाहरूको वंशावली बोल्ने र साम्बा/फेदाङ्बा (शामन) द्वारा गरिने विधिहरू पर्दछन्, जसले अलौकिक संसारसँग वर्तमान पुस्ताको जीवित सम्बन्ध देखाउँछ (Van Driem, 2001)।

४. युमा देवीको पुनरव्याख्या: पुर्खाबाट देवीसम्मको यात्रा

अहिलेसम्म युमा देवीलाई मातृरूपको पूज्य देवीको रूपमा पूजिँदै आएकोमा हालका वर्षहरूमा लिम्बुवान आन्दोलनसँगै उहाँलाई एक मात्र सृष्टिकर्ता, एकेश्वरवादी देवीका रूपमा प्रचार गरिएको पाइन्छ। यस्तो धार्मिक ढाँचाले इसाई धर्मका “God the Father” जस्तै संरचनालाई भल्काउँछ।

यस किसिमको व्याख्या विभिन्न उद्देश्यले गरिएको देखिन्छ। पहिलो, यो जटिल पारम्परिक धर्मलाई साधारण, राजनीतिक रूपमा उपयोगी, तथा राष्ट्रिय-अन्तर्राष्ट्रिय पहिचानको लागि उपयुक्त बनाउँछ। दोस्रो, हिन्दू तथा इसाई धर्मद्वारा बनाइएका धार्मिक-राजनीतिक ढाँचासँग प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने आधुनिक ढाँचा उपलब्ध गराउँछ (Gaenzsle, n.d.)।

५. इसाई प्रभाव र पहिचानको राजनीति

आजको युमावादमा देखिएको धार्मिक रूपरेखामा इसाई धर्मको प्रभाव स्पष्ट देखिन्छ। युमा देवीलाई सबै सृष्टिकर्ता, दयालु र नैतिकतावादी देवीका रूपमा चित्रण गरिनु, मन्धुमलाई लेखिएको धर्मग्रन्थका रूपमा प्रस्तुत गरिनु, तथा “प्रार्थना र सभा” गर्ने संस्कृति यस्ता अभ्यास हुन् जुन पारम्परिक लिम्बू अनुष्ठानसँग मेल खाँदैनन्।

पूर्वी नेपालमा इसाई मिशनहरूको ऐतिहासिक उपस्थिति र तिनीहरूको शिक्षा तथा संगठनात्मक अभ्यासले युमावादमा गहिरो प्रभाव पारेको अनुमान गर्न सकिन्छ। साथै, यस्तो धार्मिक पुनर्निर्माणले लिम्बूहरूको सांस्कृतिक पहिचान बलियो बनाउन, आदिवासी अधिकारमाथि दावी गर्न र सांस्कृतिक स्वायत्तताको राजनीतिक मागलाई आधार दिन सक्छ (Limbu, 2023)।

६. संस्थाकरण र धार्मिक प्रामाणिकता

आज युमावादलाई सांस्कृतिक परिषद्, धार्मिक संघ, र औपचारिक विधिहरूमार्फत संस्थागत बनाउने प्रयास भइरहेको छ। यसले ग्रामीण, मौलिक रूपबाट अभ्यास गरिँदै आएको अनुष्ठानहरू र आधुनिक शहरी युमावादी धाराबीच दूरी बढाएको छ।

धेरै आलोचकहरू भन्छन् कि यस्तो धर्मको ढाँचागत बनावटले विविधता र मौखिक परम्पराको विनाश गर्छ। यदि युमा देवीलाई मात्रिक एकेश्वरवादी देवीको रूपमा राखिने हो भने, पेदाङ्गा, येबा, सांबा जस्ता पुराना धर्म-शास्त्रहरू विस्थापित हुने खतरा छ (Limbu, 2020)।

७. निष्कर्ष

आजकल जसरी युमावाद निर्माण भइरहेको छ, त्यो लिम्बू समुदायको परम्परागत धार्मिक अभ्यासहरूबाट निकै फरक देखिन्छ। यद्यपि यसले सांस्कृतिक पहिचान देखाउन र राजनीतिक रूपमा एकजुट

हुन सहयोग गरे तापनि यसको एकेश्वरवादी रूप र नयाँ संस्थागत स्वरूपले भने बाह्य धार्मिक प्रभाव र भित्री रणनीतिक बदलाव दुवै भल्काउँछ। त्यसैले मुख्य चुनौती भनेको सांस्कृतिक पुनर्जागरण र मौलिकता (असलीपन) बीच सन्तुलन कायम गर्नु हो। लिम्बूहरूको आध्यात्मिक परम्परा कठोर धार्मिक नियममा होइन, तर प्रकृति, पूर्वजहरू र धार्मिक माध्यम (शामानिक रीतिरिवाज) सँगको लचिलो सम्बन्धमा भएको कुरा बुझ्न भने जरुरी छ।

सन्दर्भसूची (References)

- Chemjong, I. S. (1967). Kirat Itihas. Kathmandu: Yakthung Publication.
- Gaenszle, M. (n.d.). Scripturalisation and the legitimisation of religious identity: The case of the Limbu Mundhum. University of Vienna. Retrieved from <https://cirdis-archive.univie.ac.at/limbu-rituals/scripturalisation-and-literature/index.html>
- Indigenous Voice. (2023, October 2). Christianity's impact on Chepang Indigenous spirituality in Nepal. Retrieved from <https://english.indigenousvoice.com/news/christianity-s-impact-on-chepang-indigenous-spirituality-in-nepal>
- Limbu, C. K. (2020). Revisiting the Kirat religion and culture: The case of the Limbus in Eastern Nepal. *Journal of Development and Administrative Studies*, 28(1–2), 17–28. <https://doi.org/10.3126/jodas.v28i1-2.34813>
- Limbu, T. R. (2023). Yuma Samyo as cultural resistance: Politics of religion and identity in contemporary Limbuwan. *Sociological Studies*, 10(1), 24–35. <https://doi.org/10.3126/ss.v10i1.59741>
- Sekmuri Foundation. (n.d.). The culture and religion of Limbus. Retrieved May 28, 2025, from <https://sekmurifoundation.com/the-culture-and-religion-of-limbus/>

Subba, T. B. (1999). *Politics of Culture: A Study of Three Kirata Communities in the Eastern Himalayas*. Delhi: Orient Longman.

Van Driem, G. (2001). *Languages of the Himalayas: An Ethnolinguistic Handbook of the Greater Himalayan Region*. Leiden: Brill.

Wikipedia contributors. (n.d.). Yuma Sammang. In Wikipedia. Retrieved May 28, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Yuma_Sammang

Introduction to the Author

Dr. Nawa Raj Subba is a Nepali researcher, author, and thinker who has worked in Nepal's health system for over 30 years. His work bridges public health, social science, and indigenous knowledge, with a focus on policy, governance, and community health. In addition to publishing academic research, he has made significant contributions to the study of literature and culture in Nepal. Dr. Subba continues to engage in multidisciplinary research aimed at developing evidence-based and culturally informed development strategies.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5700-2179>